

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií
studijní obor Románské literatury

Teze disertační práce

**Hranice labyrintu. Poetika prostoru italského
postmoderního románu**

Boundaries of the labyrinth. Literary space in the Italian
postmodern novels

Vedoucí práce: PhDr. Alice Flemrová, Ph.D.

2016

Mgr. et Mgr. Olga Čaplyginová

I. Úvod

Dizertační práce s názvem Hranice labyrintu a podtitulem Poetika prostoru italského postmoderního románu usiluje o konkretizaci a přesnější definici žánru postmoderního románu skrze analýzu časoprostorového uspořádání s důrazem na složku prostoru. Formálně je práce rozdělena do tří částí: teoretické, praktické ve smyslu interpretace a textové analýzy zvolených románů a závěrečné části shrnující výsledky analýzy a nabízející řešení problematiku vymezení žánru v podobě užší charakterizace chronotopu postmoderního románu.

První část nese název Prolegomena k poetice prostoru postmoderního románu a snaží se o teoretický úvod do problematiky tří okruhů souvisejících s uvedeným tématem. Prvním z těchto okruhů je postmoderna a postmodernismus jako historicky vymezený umělecký směr i nadčasový filosofický koncept, přičemž jsou především ukázána úskalí obou pojetí těchto pojmů. Literární postmodernismus jako historicky ukotvený směr (ohraničený tedy zvenčí) naráží na svou vnitřní nekonzistenci, pokud jde o přesnější vymezení poetiky, stylu, témat či žánrů obecně. Filosofické pojetí postmoderny se zase opírá především o její vztah k moderně, který je možné nahlížet z více úhlů pohledu (například jako vztah pouhé následnosti, nebo naopak překonání, či dokonce popření). Snaha o redefinici postmoderny a postmodernismu pak vychází z části z důraznějšího rozlišení obou pojmů, z poukázání na některé specifické aspekty postmoderního myšlení (například práci s otevřenou strukturou, s vědomím konce apod.) i postmoderní poetiky (fragmentárnost, pluralita, simultánnost apod.).

Dalším z okruhů je problematika literárního prostoru, již je věnován nejprve diachronní pohled: krátký exkurz do vývoje studia poetiky prostoru jako samostatného odvětví literární teorie. Poté se blíže zabýváme již konkrétně naratologickým pojetím prostoru, které se orientuje především na samotný text a jeho prostorové rámce.

Posledním okruhem první části práce je samotný žánr románu, u něhož nás zajímá nejen diachronní hledisko, ale především jeho strukturální

a obsahová definice, jež vychází ze zkoumání M. M. Bachtina¹ a která považuje román za bytostně existenciální žánr vztahující se vždy k realitě člověka.

Po tomto obsáhlejší teoretickém úvodu přichází na řadu druhá část práce, jejímž obsahem je již vlastní literárněvědná analýza zvolených textů – jsou jimi romány *Città invisibili* a *Se una notte d'inverno un viaggiatore* Itala Calvina, *Notturmo indiano* Antonia Tabucchiho, *Comici spaventati guerrieri* Stefana Benniho a *Oceano mare* a *City* Alessandra Baricca. Struktura práce však nestaví jednotlivé autory do chronologického pořadí, ale sleduje tři základní a nejčastější prostorové topoi, jež se v těchto románech vyskytují, a těmi jsou topos města, domu-hotelu a cesty.

Závěrečný, třetí oddíl pak shrnuje výsledované aspekty a charakteristiky a snaží se na jejich základě stanovit určitý zobecňující časoprostorový princip, pomocí kterého by bylo alespoň částečně možné charakterizovat postmoderní román jako samostatný žánr. Podle Bachtinova konceptu chronotopu tak především v závěru hledáme a pojmenováváme zákonitosti prostorové konfigurace uvedených románů ve vztahu k časové složce narativu.

¹ BACHTIN, Michail. *Román jako dialog*. Přeložila Daniela Hodrová. Praha: Odeon, 1980.

II. Tři teoretické pilíře: postmodernismus, román a poetika prostoru

Odrazovým můstkem teoretické části práce je snaha o uchopení pojmů postmoderna a postmodernismus v jejich šíři a složitosti, s přihlédnutím k historickému a sociokulturnímu kontextu. Tyto pojmy jsou obtížně definovatelné jak kvůli nezřetelnému časovému vymezení, tak kvůli vlastnímu obsahu. Rozlišujeme zde přitom postmodernu jako koncept (nebo řečeno slovy Françoise Lyotarda postmoderní situaci),² který je ahistorický, a víc než cokoli jiného je reakcí na proměny vnímání pozice člověka ve světě: Lyotard hovoří především o zániku velkých moderních metavyprávění, polský sociolog Zygmunt Bauman zase o rozpadu jednoty a ztráty utopistických iluzí a totalitních vizí.³ S obojím pak souvisí postmoderní zkušenost konce (konce vyprávění, konce dějin, konce umění atd.) a snaha se s tímto vědomím vyrovnat skrze specifické umělecké vyjádření. Postmoderna v tomto významu proto znamená především určité společenské a estetické *principy* jako např. přijetí otevřené struktury a přitakání mnohosti či fragmentární ztvárnování skutečnosti, které se ve větší či menší míře v literatuře i umění obecně uplatňovaly napříč epochami i žánry. Naproti tomu postmodernismus chápaný jako literární směr je datován do poslední třetiny dvacátého století, ačkoli i toto vymezení je dosti problematické (v architektuře se například postmodernismus objevuje mnohem dříve – od 40. let 20. století; v literatuře pak nekončí rokem 2000, ale i nadále se objevují texty založené na postmoderních principech koláže, intertextuální hry apod.). Nejobtížnější je pak samotná charakteristika postmoderní poetiky, která v zásadě nepřináší nové postupy ani témata, ale spíše recykluje a „normalizuje“ postupy a styly. V tomto smyslu pak hovoříme o tzv. estetice

² LYOTARD, Jean-François. *O postmodernismu*. Přeložil Jiří Pechar. Praha: Filosofický ústav AV 1993.

³ BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. Přeložil Miloslav Petrušek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002.

kopie, která neznamena pouhou nápodobu, ale radost z plození, množení a z tvůrčí síly, díky níž ze starého, původního neustále vzniká nové a odvozené s vlastní přidanou hodnotou.⁴

Následně se věnujeme teorii žánru románu, abychom mohli snáze uchopit problematiku románu postmoderního. Vycházíme přitom ze studie M. M. Bachtina *Epos a román*,⁵ v níž autor definuje román v konfrontaci s žánrem eposu. Epos je podle Bachtina charakterizován především jednotou a harmonií, a to jak jednotou světa, který epos dokáže zachytit v jeho celistvosti, tak jednotou hrdiny, který je zobrazován pouze vnějškově a takto navenek je s okolním světem v souladu. Přijímá plně svou společenskou úlohu, protože žádnou jinou ani nenaplňuje. Román se pak na rozdíl od eposu naopak vyznačuje rozpolceností a torzovitostí. Zobrazuje totiž neustále pnutí mezi potřebami, touhami a povinnostmi člověka i jeho rozpor se světem, který už není nekomplikovaný ani celistvý. Román se podle Bachtina dokáže zmocnit pouze zlomku světa a soustředí se na nitro hrdiny, které s jeho vnějším vystupováním a počínáním často vstupuje do konfliktu. Z tohoto hlediska by pak bylo možné každý román považovat za a priori postmoderní, neboť jsou mu vlastní postmoderní estetické postupy fragmentarizace, nesourodého spojování motivů, témat a dalších složek narativu apod. Přesto jsme se však pokusili vymezit další specifika postmoderního románu a rozlišit jej podle struktury na román-kaleidoskop (kolážovitý princip skládání obrazů), román-labyrint (struktura se rozvětňuje a román nabízí více možných čtení) a metaromán (založený na intertextuální hře a metanaraci). Z hlediska obsahu se pak postmoderní román vztahuje vždy určitým způsobem k aktuálnímu světu, ovšem volí k tomu pozici z odstupem. Tento odstup se realizuje nejčastěji únikem do fiktivní minulosti nebo alternativní reality.

Posledním z pilířů metodologického základu práce je úvod do poetiky prostoru, kterému literární věda začíná věnovat větší pozornost až v 1. polovině 20. století. Od prvních formalistických a strukturalistických

⁴ Viz HILSKÝ, Martin. *Modernisté*. Praha: Torst, 1995.

⁵ BACHTIN, M. M. *Román jako dialog*. Přeložila Daniela Hodrová. Praha: Odeon, 1980.

zkoumání, přes fenomenologii a kulturní antropologii se v 70. letech dostává konečně do popředí zájmu a vyčleňuje se jako samostatný předmět literární teorie zvaný spaciologie, jejíž zakládá a propracovává polský literární badatel Janusz Slawiński. Vlastní metodologické východisko této práce se však opírá o naratologické pojetí prostoru, které reprezentuje Marie-Laure Ryanová a Gabriel Zoran a zaměřuje se výhradně na prostor uvnitř textu, na prostor zobrazovaný. Snaží se přitom analyzovat zákonitosti jeho uspořádání, jeho vztah k ostatním složkám textu (korelaci s časem, postavami apod.), jeho význam a smysl v textu. Ryanová nabízí čtyři formy textové prostorovosti, jimiž se lze zabývat. Patří mezi ně samotný narativní prostor, dále se lze také zabývat prostorovým rozměrem textu⁶, prostorem kontextu či prostorovou formou textu. Pro potřeby této práce jsme se však rozhodli omezit pouze na první zmiňovanou formu, a sice narativní prostor v samotném textu, tak jak se postupně rozvíjí před čtenářem. Tento prostor pak může zahrnovat různé narativní rámce, jak vnější (zvané též kulisy či zasazení), tak vnitřní (prostor, který si postavy myslí, který vytváří svou imaginací).

⁶ Prostorový rozměr textu neboli prostor diskurzu „odkazuje k prostorovosti textu jako materiálního objektu a k dimenzi vzájemného vztahu se čtenářem, divákem nebo uživatelem. Prostorový rozměr se pohybuje v rozmezí od nulových prostorových dimenzí /ústní narativy kromě gest a výrazů obličeje; hudba/ přes zdánlivou jednorozměrnost /text zobrazovaný na jediném řádku pomocí písmen pohybujících se zprava doleva, jako například panely v televizích zprávách, elektronické billboardy a některé digitální literární texty/, přes dvourozměrnost /tištěné narativy, film, malířství/ až k trojrozměrnosti /divadlo, balet, sochařství“. In Ryanová, Marie-Laure. Narativní prostor. In ALUZE 3/2010 – Revue pro literaturu, filozofii a jiné, s. 41.

III. Hlavní prostorová topoi italského postmoderního románu

V analytické části práce se postupně věnujeme třem nejčastějším prostorovým topoi italského postmoderního románu, dvěma statickým (městský prostor a prostor domu v podobě hotelu) a jednomu dynamickému založenému na pohybu (topos cesty).

Prostor města či velkoměsta je z uvedených topoi bezesporu nejkompexnější a vyskytuje se v mnoha podobách a s nejrozmanitějšími atributy. Mezi jeho základní charakteristiky, jak je definuje např. Zygmunt Bauman,⁷ patří jistý stupeň anonymity, nepřehlednost, nejasná hierarchie nebo naopak přísné kastování čtvrtí a v neposlední řadě problematizace cizího a domácího. K tomu se samozřejmě přidávají další specifika.

Alessandro Baricco tak například zobrazuje město v románu *City* jako svého druhu postavu, postavy pak naopak jako místa (např. jako ulice, křižovatky, náměstí: „(...) *sono gli altri le strade, io sono una piazza, non porto in nessun posto, io sono un posto.*⁸// (...) *ostatní jsou cestami, já jsem náměstí, nevedu nikam, já jsem místo.*⁹

Tato zaměnitelnost prostoru s jinou kategorií narativu se později ukáže být jedním z nejvýraznějších rysů prostoru v postmoderním románu vůbec. Bariccovo město tak hraje v příběhu ústřední roli, jeho uspořádání a zobrazení výrazně působí na všechny postavy a ovlivňuje jejich počínání. Jeho dominantní vlastností je jeho plochost ve smyslu absence středu a s tím související zvtárnění města jako expozice, jako neuatentické výkladní skříně, již lze nazírat jedině zvenčí:

⁷ In BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. Přeložil Miloslav Petrušek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002.

⁸ In BARICCO, Alessandro. *City*. Milano: Rizzoli, 2000, s. 181.

⁹ In BARICCO, Alessandro. *City*. Přel. Alice Flemrová, Praha: Volvox globator, 2000, s.

È una cosa strana. Quando ti accade di vedere il posto dove saresti *salvo*, sei sempre lì che lo guardi *da fuori*. Non ci sei mai dentro. È il *tuo* posto, ma tu non ci sei mai.¹⁰

(...) Divná věc. Když se ti namane uvidět místo, kde bys byl v bezpečí, vždycky je to tak, že ho vidíš *zvenčí*. Nikdy nejsi uvnitř. Je to *tvoje* místo, ale ty tam nikdy nejsi.¹¹

Rovněž Calvinovo město je zobrazováno z odstupů, ačkoli v jiném smyslu a jiným způsobem než u Baricca. V románu *Città invisibili* se setkáváme s postavou Marca Pola, který obraz města zprostředkovává skrze vyprávění. Veškerý městský prostor, který je zde vyobrazen, tudíž funguje spíše jako vize, hypotéza či snový objekt, čemuž odpovídá i způsob jeho estetické reprezentace. Jedná se o město nepřítomné, fiktivní, v němž zpravidla neplatí základní fyzické zákony, ale pouze hra imaginace. Je zobrazováno pouze v náznacích, útržkovitě, přičemž je akcentován vždy jen určitý detail nebo zvláštnost, např. jeho působení na postavy, jeho textová struktura apod. Dalším zajímavým specifickým je jeho ztvárnění spíše jako časového než prostorového konceptu. Opět se tedy setkáváme s prostorem zaměnitelným, ovšem v tomto případě zaměnitelným s časem (popis města např. využívá výrazů s časovou konotací – paměť, trvání, minulost atd.).

Vlastní prostorové vztahy nalézáme až u Stefana Benniho v jeho románu *Comici spaventati guerrieri*, kde je jasně vymezená hranice mezi centrem a periferií města a jeho jednotlivé čtvrti zde fungují jako jakési autonomní a nepropustné mikrosvěty. I zde se při analýze prostorové konfigurace setkáme s textualizací prostoru:

Man mano che la notte arrivava in città la salutavano parole luminose. Alcune erano lunghe e pulsanti, tremavano e camminavano invitando a film e snack e ristoranti, altre erano semplici punteggiature, virgole di lampioni, esclamativi di semafori, file di punti rossi di auto incolonnate.¹²

¹⁰ In BARICCO, Alessandro. *City*. Milano: Rizzoli, 2000, s. 46

¹¹ In BARICCO, Alessandro. *City*. Přel. Alice Flemrová, Praha: Volvox globator, 2000, s. 43.

¹² In Benni, Stefano. *Comici spaventati guerrieri*. Milano: Feltrinelli, 2013, s. 85.

Ruku v ruce s tím, jak přicházela noc, vítala ji ve městě svítící slova. Někerá byla dlouhá a pulsující, třásla se a procházela a zvala na filmy a občerstvení, jiná byla pouhou interpunkcí, čárkami pouličního osvětlení, vykřičníky semaforů, třemi tečkami automobilů v koloně.¹³

Kromě toho se u Benniho objevuje motiv, se kterým se setkáváme i Antonia Tabucchiho, a sice noc a noční čas. U Benniho na rozdíl od Tabucchiho se nejedná o jakousi rubovou alternativu dne, ale spíše o jeho přirozené vyústění. Pohyb se nezastavuje ani nezpomaluje, probíhá stále, ale získává jinou podobu, stejně tak vzdálenosti, barvy a tvary mění své vlastnosti. Noční scéna města je odlišně osvětlená, v důsledku čehož se město „zobrazuje“, zviditelňuje jinak.

Tato neohraničenost a bezmeznost času je výsadou postmoderního města par excellence a naznačuje nezávislost prostoru na člověku. Noc navíc není jen pouhým přídatkem dne, ale v prostoru velkoměsta se naopak stává primárním časem děje. Tím, že „neosvětluje“ vše jako den, zdůrazňuje či poprvé poodkrývá některé věci, které ve dne nenabývají žádného zvláštního významu.

Druhým zkoumaným topoi je dům, který je coby lidské obydlí centrálním tématem studia prostoru. V tradičním pojetí (ať už fenomenologickém, nebo strukturalistickém) je dům chápán jako útočiště člověka a kulturní antropolog Gaston Bachelard jej proto nazývá prostorem šťastným.¹⁴ V literatuře však samozřejmě nacházíme četné deformace, transpozice či odchylky od tohoto pojetí v závislosti na literárním směru i žánru (např. poeovský dům hrůzy v žánru hororu apod.) a nejinak je tomu samozřejmě v románu postmoderním. Zde se často vyskytuje prostor obydlí s převrácenými klasickými atributy (Gould v Bariccově *City* například bydlí spíše na univerzitě než doma, protože jeho skutečný domov je nehostinný a příliš neodpovídá potřebám dítěte) a roli útočiště plní spíše

¹³ Vlastní překlad.

¹⁴ Více viz BACHELARD, Gaston. *Poetika prostoru*. Přeložil Josef Hrdlička. Praha: Malvern, 2009.

přechodné než stálé obydlí. Tato přechodnost pobytu jen podtrhuje postmoderní nomádství a nepřislušnost ke konkrétnímu místu. Esenciálním postmoderním prostorem v tomto smyslu je pak hotel jako opozice domova, se svou bezpříznakovostí (osobitost a „oživující“ obsah mu dávají teprve jeho dočasní obyvatelé) a statickým, neměnným časem.

Posledním topoi, který s oběma předchozími, definovanými jako více méně statické prostory, úzce souvisí, je topos cesty a s ní související typ postavy tuláka, blouda či turisty. V této kapitole se zamýšlíme nad postmoderním pojetím hledání a hledačství (nejčastěji sebe sama, vlastní identity), nad vzájemnou interakcí mezi centrem a periferií prostoru (přičemž nejhmataelnější hranici pak spatřujeme u Benniho, zatímco u Baricca, Calvina a Tabucchiho jsme konstatovali spíše absenci středu). Závěr oddílu je věnován úvaze o specifickém pohybu v prostoru labyrintu.

IV. Chronotop postmoderního románu

V závěrečném oddílu vycházíme z analýzy uvedených textů a snažíme se zasadit prostorovou konfiguraci do širšího narativního rámce – zabýváme se proto taktéž časem románu a jeho postavami. Na základě těchto pozorování pak usilujeme o stanovení chronotopu, který by definoval žánr postmoderního románu jako takového.

Teorii chronotopu jako žánrotvorné narativní kategorie rozvinul ve 30. letech 20. století ruský literární historik M. M. Bachtin ve své studii *Čas a chronotop v románu*, kde tento pojem chápe jako „*bytočný souvztah osvojených časových a prostorových relací*“.¹⁵ Bachtin o chronotopu uvažuje v diachronním náhledu jako o jednom z hlavních distinktivních rysů konkrétních žánrů. Povšiml si, že určité žánry vykazují jistou podobnost nejen v samotné prostorové či temporální konfiguraci, ale právě a především v jejich vztahu (zjednodušeně řečeno se určitá prostorová topoi pravidelně kombinují s určitým vyprávěcím časem a vzájemně interagují a působí specifickým způsobem na postavy.

Proto se v této závěrečné kapitole dotýkáme již zmiňovaného času postmoderního románu a jeho souvztažnosti s prostorem. Došli jsme přitom k závěru, že nejzákladnější charakteristické rysy prostoru jako např. fragmentárnost, simultánnost či heterogenita platí jistým způsobem i pro čas a že dokonce nezřídka dochází k zaměnitelnosti či splývání času a prostoru (což ostatně naznačila již analýza Calvinových *Città invisibili*). Pokud jde o samotný čas, jeho nejvýraznějším rysem je zřejmě ztráta kontinuity a linearity. V kategorii vyprávěného času i času vyprávění se uplatňuje postmoderní fragmentárnost v maximální míře. Již Bauman upozorňoval, že dlouhodobý moderní projekt, jehož znakem byla kumulace dosažených dílčích výsledků (a tedy jistá konzistentní posloupnost), byla v postmoderně nahrazena epizodičností a seriálovostí. Kromě simultánnosti, která v postmoderní estetice nahrazuje lineární povahu času, se postmoderní čas vyznačuje také značným zrychlením. To

¹⁵ BACHTIN, Michail. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980, s. 222.

má opět za následek narušení kontinuity a konzistence času a vede k jeho fragmentarizaci.

Pokud jde o postavy, nejčastěji si postmodernismus vybírá postavy vybočující z řady a ještě (anebo už) nezasazené a „nesemleté“ mašinerii okolního světa, a proto schopné spatřit právě jisté skryté trhliny kaširované skutečnosti – podivíni, starci, imaginární postavy a především děti. Dítě však v postmoderním textu není zpravidla zobrazováno jako nehotová individualita, jež má před sebou určitý vývoj k zasvěcení. Tomu totiž odpovídá struktura bildungsrománu, v němž jde především o dospívání, zrání postavy, zatímco postmoderní postavy přílišným vnitřním vývojem neprocházejí. Dítě je v postmoderně naopak alternativou k dospělému, a to často alternativou lepší, čistší a především autentičtější a poctivější ve svém vztahu ke světu i k sobě samému. I proto nezřídka dochází k převrácení rolí dítěte a dospělého.

Fragmentarizovaný prostor, čas i postavy, chaotický pohyb a nelineární struktura narativu obecně pak společně vytvářejí představu labyrintu. Nikoli však jako přísně pravidelné geometrie prostoru, promyšlené od vstupu na okraji ke svému středu, ale spíše chaotické změní možných cest. Podstatná je pak především nejasnost směru cesty, její variabilita a otevřené možnosti, dále pak hledání středu (to již klasické definici labyrintu odpovídá více), ať už jde o nitro sama sebe, nebo centrum města. A v neposlední řadě pak jistý stupeň rezignace na toto úsilí, které však není provázeno skepsí a modernistickým pocitem zmaru, ale zcela racionálním a pragmatickým přijetím otevřeného konce a plurality. Rozvětvené paralely příběhu či postav se v postmoderních textech na konci zpravidla nestřetnou, ale spíše se nastíní možnost jejich nerušivé koexistence.

Přesto se však nejedná o časoprostor úplně chaotický, zmatečný, bez jakýchkoli pravidel. U Baricca, Benniho, Calvina i Tabucchiho lze vždy nahmatat určité hranice, které tento časoprostor alespoň přibližně vymezují a činí ho uchopitelným, ať už jsou to hmatatelné hranice reálného prostoru jako dveře a stěny pokoje, železné brány města či zašpiněná okna vlaku, nebo subtilní a pomyslná linka mezi věcmi, stavy a ději před a za,

prostorem v mysli a mimo mysl nebo linka oddělující svět, který jsme si stvořili, od světa, který tvoří nás.

V. Seznam použité literatury

Primární literatura k analýze:

BARICCO, Alessandro. *City*. Milano: Rizzoli, 2000.

BARICCO, Alessandro. *City*. Přel. Alice Flemrová,
Praha: Volvox globator, 2000.

BARICCO, Alessandro. *Oceano mare*. Milano: Rizzoli, 1993.

BARICCO, Alessandro. *Oceán moře*. Přeložila Alice Flemrová.
Praha: Volvox globator, 2001.

BENNI, Stefano. *Comici spaventati guerrieri*. Milano: Feltrinelli,
2014.

CALVINO, Italo. *Když jedné zimní noci cestující*. Přeložil Jiří
Pelán.
Praha: Mladá fronta, 1998.

CALVINO, Italo. *Neviditelná města*. Přeložil Vladimír Hořký.
Praha: Dokořán, 2007.

CALVINO, Italo. *Romanzi e racconti*. Milano: Mondadori, 2000.

CALVINO, Italo. *Se una notte d'inverno un viaggiatore*.
Milano: Mondadori, 2000.

TABUCCHI, Antonio. *Indické nokturmo*. Přeložila Kateřina
Vinšová. Praha: Argo, 2002.

TABUCCHI, Antonio. *Notturmo indiano*. Palermo: Sellerio
editore, 1991.

Sekundární literatura:

AMENDOLA, Giandomenico, *La città postmoderna. Magie e paure della metropoli contemporanea*. Roma-Bari: Laterza, 1997.

BACHELARD, Gaston. *Poetika prostoru*. Přeložil Josef Hrdlička. Praha: Malvern, 2009.

BACHTIN, M. Michail. *Román jako dialog*. Přeložila Daniela Hodrová. Praha: Odeon, 1980.

BAUDRILLARD, Jean. *Dokonalý zločin*. Přeložila Alena Dvořáčková. Olomouc: Periplum, 2001.

BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. Přeložil Miloslav Petrusek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002.

BERGSON, Henri. *Čas a svoboda*. Přeložil Boris Jakovenko. Praha: Filosofia, 1994.

CESERANI, Remo. *Raccontare il postmoderno*. Torino: Bollati Boringhieri, 1997.

CURTIUS, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda, 1998.

ČAPLYGINOVÁ, Olga. Postmodernismus a mizející realita. Svět literatury, 2013, ročník XXIII, č. 48.

Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky. Brno: Host, 2001.

DEBENEDETTI, Giacomo. *Il romanzo del Novecento*. Milano: Garzanti, 1998.

DERDOWSKA, Joanna. *Kmitavá mozaika – městský prostor a literární dílo*. Příbram: Pistorius a Olšanská, 2011.

DERRIDA, Jacques. *Texty k dekonstrukci*. Přeložil Miroslav Petříček jr. Bratislava: Archa, 1993.

ECO, Umberto. *Lector in fabula*. Milano: Bompiani, 1985.

ECO, Umberto. *Opera aperta*. Milano: Bompiani, 1967.

ECO, Umberto. *Il postille al Nome della rosa*. Milano: Bompiani, 1984.

FERRONI, Giulio. *Storia della letteratura italiana*, vol. XVII. Milano: Mondadori, 2005.

FLEMROVÁ, Alice. *Protagonisté italského modernistického románu*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2004.

FRANK, Joseph. *The Idea of Spatial Form*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1991.

FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Přeložil Michal Prokop. Praha: Rybka, 2002.

GANERI, Margherita. *Postmodernismo*. Milano: Editrice Bibliografica, 1998.

GIANETTO, Nella. *Oceano mare di Baricco: molteplicitá, emozioni, confini tra Calvino e Conrad*. Milano: Cooperativa libraria Iulm, 2002.

HEIDEGGER, Martin. *Básnický bydlí člověk*. Přeložil Ivan Chvatík.

Praha: Oikuméné, 2006.

HILSKÝ, Martin. *Modernisté*. Praha: Torst, 1995.

HOCKE, Gustav René. *Svět jako labyrint. Manýrismus v literatuře*. Přeložili Miloslava Neumannová, Anita Pelánová, Jiří Pelán, Jaromír Povejšil a Jiří Stromšík. Praha: Triáda, 2001.

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím (kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP, 1994.

HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997.

HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001.

HODROVÁ, Daniela. *Román zasvěcení*. Jinočany: H & H, 1993.

HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: ČERVENKA, Miroslav et al. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2005.

HRBATA, Zdeněk a PROCHÁZKA, Martin. *Romantismus a romantismy*. Praha: Karolinum, 2005.

HUTCHEON, Linda. *A poetics of postmodernism*. London-New York: Routledge, 1987.

JANKOVIČ, Milan. *Nesamozřejmost smyslu*. Praha: Československý spisovatel, 1991.

JANSEN, Monica, *Il dibattito sul postmoderno in Italia*, Firenze: Franco Cesati Editore, 2002.

DI GESÙ, Matteo, *Palinsesti del moderno*. Milano: Franco Angeli, 2005.

KUBÍČEK, Tomáš; HRABAL, Jiří; BÍLEK, Petr A. *Naratologie – Strukturální analýza vyprávění*. Praha: Dauphin, 2013.

LA PORTA, Filippo. *La nuova narrativa italiana. Travestimenti e stili di fine secolo*. Torino: Bollati Boringhieri, 1999.

LOTMAN, Jurij Michajlovič. „Problém umeleckého priestoru“. In. *Štruktúra umeleckého textu*. Přel. Milan Hamada. Bratislava: Tatran, 1990.

LUKÁCS, Gyorgy. *Metafyzika tragédie*. Praha: Československý spisovatel, 1967.

LUPERINI, Romano. *Lezioni sul postmoderno*. Palermo: Palumbo, 2007.

LUPERINI, Romano. *La fine del postmoderno*. Napoli: Alfredo Guida Editore, 2005.

LYOTARD, Jean-François. *O postmodernismu*. Přeložil Jiří Pechar. Praha: Filosofický ústav AV, 1993.

NICEWICZ, Ewa. Nei labirinti dello spazio cittadino – *City di Alessandro Baricco*. In *Études romanes de Brno*, 30, 2009, 1.

NÜNNING, Ansgar, ed., TRÁVNÍČEK, Jiří, ed. a HOLÝ, Jiří, ed. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce - osobnosti - základní pojmy*. Vyd. 1. Brno: Host, 2006.

PAGETTI, Carlo. La casa dell'immaginario narrativo. In *Dimore narrate: spazio e immaginario nel romanzo contemporaneo* / a cura di Gianfranco Rubino e Carlo Pagetti. Roma: Bulzoni, 1988.

PELÁN, Jiří a kol. *Slovník italských autorů*. Praha: Libri, 2004.

PELÁN, Jiří. *Kapitoly z francouzské a italské literatury*. Praha: Torst, 2000.

RYANOVÁ, Marie-Laure. Narativní prostor. In *ALUZE 3/2010 – Revue pro literaturu, filozofii a jiné*.

SIM, Stuart. *Derrida a konec historie*. Přeložila Eva Vacková. Praha: Triton, 2001.

SLAWIŃSKI, Janusz. Prostor v literatuře: základní rozdělení a úvodní samozřejmosti. In Trávníček, Jiří. *Od poetiky k diskursu. Výbor z polské literární teorie 70.-90. let XX. století*. Brno: Host, 2002.

VIRILIO, Paul. *Estetika mizení*. Přeložil Michal Pacvoň. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.

WELSCH, Wolfgang. *Naše postmoderní moderna*. Přeložili Ivan Ozarčuk a Miroslav Petříček jr. Praha: Zvon, 1994.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Přeložil Jiří Pechar. Praha: Filosofia, 1998.

ZORAN, Gabriel. K teorii narativního prostoru. In ALUZE 1/2009 – Revue pro literaturu, filozofii a jiné.